

Лариса Мелешкевич
(Київ)

УДК 811.111'367'37

ЗМІСТОВА ЦІЛІСНІСТЬ БІОГРАФІЧНОГО ТЕКСТУ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОЇ СТАТТІ

Проаналізовано засоби досягнення змістової цілісності біографічних текстів, представлених в одностомній енциклопедії «Британніка». Встановлено, що змістова цілісність енциклопедичного тексту біографічного спрямування виявляється насамперед у єдності теми, яка розглядається як змістове ядро тексту. Тема семантично організовує навколо себе увесь текст, що і дозволяє представити його як зв'язне ціле. Ім'я суб'єкта біографії, яке зазначається у заголовку енциклопедичної статті, стає темою усього тексту. Змістова цілісність аналізованих текстів досягається також співвідношенням предмета мовлення з одним і тим же референтом, репрезентацією змістовно-фактуальної інформації, встановленням взаємозв'язку між життєвими віхами суб'єкта біографії та історичним розвитком людства, пов'язаністю суб'єкта біографії з історичними персоналіям, а також взаємодією наданої у тексті інформації із фоновими знаннями читача. Змістова цілісність біографічного тексту підкреслюється графічним оформленням енциклопедичної статті.

Ключові слова: змістова цілісність, біографічний текст, енциклопедична стаття, тема, суб'єкт біографії, змістовно-фактуальна інформація.

Постановка проблеми. Проблема ідеології та світобачення в сучасній лінгвістиці спрямовує увагу мовознавців на вивчення питань ефективності комунікації, розуміння та інтерпретації повідомлення, а також дослідження ролі автора тексту у формуванні загальної картини світу. На нинішньому етапі розвитку науки обсяг загальних та спеціальних знань постійно збільшується, що зумовлює необхідність їх узагальнення та систематизації. Тому цілком закономірним є інтерес лінгвістів до аналізу енциклопедичних текстів, які у наш час стають основним джерелом інформації про навколишній світ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується поглибленням досліджень, присвячених взаємодії семантики та синтаксису. Праці Н. Д. Арутюнової, Р. Ван Валіна, І. Р. Вихованця, А. Мустайоки, І. П. Сусова, У. Чейфа засвідчують інтерес мовознавців до змістового аспекту речення. Вивчення семантики речення тісно пов'язане з дослідженнями структурно-змістової єдності – тексту, компонентами якого виступають окремі речення. Текст є результатом осмислення об'єктивної дійсності, його змістова організація виявляється не в сукупності значень окремих складників, а насамперед в аналізі змістових зв'язків, які існують між його компонентами. Змістова сторона тексту стала предметом розгляду у дослідженнях таких лінгвістів як М. М. Бахтін, В. Г. Гак, О. І. Москальська, З. Я. Тураєва, А.-Ж. Греймас, І. Р. Гальперін, Т. В. Радзівська, Ф. С. Бацевич та ін.

Об'єктом нашої лінгвістичної розвідки є англomовний біографічний текст енциклопедичної статті. **Предметом** дослідження є засоби досягнення змістової цілісності біографічного тексту енциклопедичної статті. **Мета** статті полягає у встановленні засобів досягнення змістової цілісності аналізованих текстів. **Матеріалом** вивчення слугували 50 текстів друкованого видання енциклопедії «Britannica Concise Encyclopedia».

Виклад основного матеріалу дослідження. Текст як завершене повідомлення, що має свій зміст, створюється за абстрактною моделлю певного функціонального стилю та характеризується тематичною, комунікативною і структурною єдністю. Як білатеральний знак текст має мовне вираження – форму, матеріальну сторону та план змісту – ідеальну сторону тексту. Дві сторони мовного знака утворюють єдність, яка репрезентує значення за допомогою матеріальної форми. Семантику тексту можна досліджувати в аспекті лексико-граматичних, семантико-синтаксичних значень, комунікативно-прагматичного, когнітивного змісту і т. і. У сучасному мовознавстві лінгвістичний аналіз тексту здійснюється з урахуванням двох основних ознак тексту – змістової цілісності та зв'язності. Цілісність, що характеризує текст як змістову єдність, пов'язана з семантикою тексту, тобто планом змісту, а зв'язність – із структурними особливостями тексту, тобто планом вираження [3].

Змiстовим ядром тексту є його тема, яка семантично організовує навколо себе усе повідомлення, що i дозволяє представити текст як зв'язне ціле. Укладач біографічного тексту енциклопедичної статті формулює тему на початку тексту, коли називає у заголовку ім'я особи, про факти біографії якої повідомляється у тексті. Розгортання заданої теми відбувається послідовно у кожному наступному реченні тексту.

Енциклопедичний текст біографічної тематики має деякі спільні риси з біографічним романом, який є художнім твором. Так, М. М. Бахтін зауважує, що сюжет біографічної форми базується на основних i типових моментах життєвого шляху людини: народження, дитинство, навчання, трудові досягнення, смерть. Дослідник наголошує, що суттєва особливість біографічного роману – поява у ньому біографічного часу, який є цілком реальним, оскільки всі його моменти відносяться до життєвого процесу в цілому i характеризують цей процес як обмежений та незворотній, де кожна життєва подія локалізована в межах цього життєвого процесу. Миті i будь-які короткі миттєвості майже повністю втрачають своє значення у біографічному романі, який зображує тривалі періоди, органічні частини життєвого цілого. Для нашого дослідження особливо вагомим видається зауваження лінгвіста щодо необхідності включення біографічного часу як реального до більш тривалого процесу історичного часу, оскільки біографічне життя неможливе поза епохою [1, с. 207—208].

Спробуємо провести паралелі між роздумами мовознавця щодо художнього біографічного твору та фактичним матеріалом біографічного енциклопедичного тексту. Для цього проаналізуємо текст про першого президента республіки Корея Лі Синмана (Rhee, Syngman) [BCE, с. 1614]. Так, основні віхи життєвого шляху цього політичного діяча відображені у наступних фрагментах тексту: 1) народження (*b. March 26, 1875, Whang-hae, Korea*); 2) навчання (*The first Korean to earn a Ph.D. at a U.S. university (Princeton)*); 3) трудові досягнення (*in 1919 he was elected president of a provisional government in exile; he was elected president of the Republic of Korea in 1948; He held that post until 1960*); 4) смерть (*d. July 19, 1965, Honolulu, Hawaii, U.S.; He died in exile*).

Події, що трапляються на життєвому шляху кожної людини, відбуваються у межах певної історичної епохи i тісно переплітаються з історичними подіями, які стають хронологічними віхами для суб'єкта біографії. Так, в аналізованому тексті ми можемо віднайти точки перетину історичної прямої людства життєвими подіями Лі Синмана: *he returned to Korea in 1910, the year Japan annexed Korea; Unable to hide his hostility toward Japanese rule; Rhee was returned to Korea ahead of his rivals at the end of World War II.*

В енциклопедичному тексті про французького мореплавця та дослідника півострова Флорида Жана Рібо (Ribaut, Jean) [BCE, с. 1617] життєві віхи відображені у таких фрагментах тексту:

b. c. 1520, Dieppe, France—d. Oct. 12, 1565, Florida (=born – died); He served in the French navy; <...>sent him to found a French Huguenot colony in Florida; <...>sailed north to establish Charlesfort; <...>PEDRO MENÉNDEZ DE AVILÉS, who massacred the French, including Ribaut.

Взаємозв'язок життєвого шляху дослідника із загальним ходом історії прослідковується у таких реченнях: *He served in the French navy under Gaspard II de COLIGNY, who in 1562 sent him to found a French Huguenot colony; Spanish claims to the region led to the attack and destruction of the colony by PEDRO MENÉNDEZ DE AVILÉS, who massacred the French, including Ribaut.*

Уживання власних імен у біографічному тексті засвідчує не тільки взаємне переплетіння доль, а й вказує на віднесеність періоду життя суб'єкта біографії до загального руху історії. До того ж, у процесі укладання енциклопедичної статті автор базується на загальних знаннях читача про певні історичні персоналії та події, оскільки «сприйняття дискурсу інформаційно-довідкового типу передбачає інформаційно i дискурсивно підготовленого реципієнта» [2, с. 286]. Так, у тексті про Жана Рібо згадується ім'я Гаспара II де Коліньї – французького державного діяча, одного із вождів гугенотів під час релігійних війн у Франції XVI століття. Щоб зрозуміти змістову цілісність заданого автором повідомлення читачу необхідно застосовувати фонові знання (як у наведеному вище прикладі знань про гугенотів). Ім'я Педро Менендеса де Авілеса – іспанського адмірала, який заснував перше європейське поселення у Північній Америці, також пов'язує хронологічний період, що описується автором, з історичним розвитком людства загалом.

Отже, змістова цілісність біографічного тексту досягається насамперед єдністю теми – описом життєвих подій суб'єкта біографії. Крім того, створенню змістової цілісності тексту сприяє співвідношення предмета мовлення з одним і тим же референтом – суб'єктом біографії, що виражається у тексті граматичними засобами, передусім вживанням особових та присвійних займенників. У перших універсальних енциклопедичних виданнях усі статті оформлялися довільно, в залежності від задуму автора. В них могло знайти відображення особистої думки укладача статті щодо тієї чи іншої проблеми або явища, оскільки різні наукові галузі не були достатньо розвинутими. До того ж, можливості обміну інформацією між вченими були доволі обмеженими. Із розвитком суспільства, науки, зростанням культурного рівня людей, розширенням контактів між країнами виклад матеріалу в енциклопедіях набув нової форми. Енциклопедичні тексти стали більш науковими, системними, менш суб'єктивними, а укладачі енциклопедичних статей поступово виробили найбільш загальні правила представлення енциклопедичної інформації. Лінгвістичний інтерес викликає порівняння інформації, представленої у повному 32-томному та короткому однотомному виданні енциклопедії «Британніка». Інформація, яку читач отримує у біографічному тексті, є переважно змістовно-фактуальною, оскільки в ньому повідомляється про факти, події, процеси, що відбувалися або відбуваються у світі, що нас оточує. Змістовно-концептуальна інформація, яка розкриває читачеві авторське розуміння представлених фактів, зводиться в енциклопедичному тексті до мінімуму, оскільки вона є результатом творчого переосмислення всього того, про що повідомляється. У текстах повного видання «Британніка» значення деяких лексичних одиниць має оцінну складову, що відрізняє їх від текстів однотомного видання, в яких унаслідок обмеження текстового простору не вживається оцінна лексика. Проілюструємо нашу тезу за допомогою аналізу біографічних текстів про німецького гуманіста Йогана Рейхліна. Спочатку порівняємо як визначається особа, названа у заголовку тексту: *Reuchlin, Johannes (b. Feb. 22, 1455, Pforzheim, Württemberg [Germany]—d. June 6, 1522, Bad Liebnzell), German **humanist**, political **consultant**, and one of the foremost **classics scholars** of his time, who wrote the celebrated «De Rudimentis Hebraicis» (1506; «On the Fundamentals of Hebrew»), a grammar and lexicon that revolutionized Hebrew studies and significantly advanced Old Testament research* (Reuchlin, Johannes) [TNEB, 10: 4] (1); *Reuchlin, Johannes (b. Feb. 22, 1455, Pforzheim, Württemberg—d. June 6, 1522, Bad Liebnzell) German **humanist*** (Reuchlin, Johannes) [BCE, c. 1612] (2).

У першому прикладі, взятому із багатотомного видання «Британніка», багаторазова класифікація суб'єкта біографії (*humanist, political consultant, scholar*) доповнюється лексикою, що містить оцінну сему і характеризує Йогана Рейхліна як видатного діяча, який суттєвим чином вплинув на культурний та освітній розвиток суспільства (*one of the **foremost classics scholars**, the **celebrated** «De Rudimentis Hebraicis», **revolutionized Hebrew studies**, **significantly advanced Old Testament research***). У другому прикладі, взятому із однотомного видання енциклопедії «Британніка», дефініція не має оцінної складової, оскільки наведено лише класифікацію названої особи (*humanist*).

Іншими прикладами, що підтверджують нашу тезу, можуть слугувати речення із біографічних текстів про Уолтера Філіпа Рейтера: *Reuther, Walter (Philip) (b. Sept. 1, 1907, Wheeling, W. Va., U.S.—d. May 9, 1970, Pellston, Mich.), leading U.S. **labour leader** who was president of the United Automobile Workers (UAW) and of the Congress of Industrial Organizations (CIO) and was active in national and international affairs.* (Reuther, Walter (Philip)) [TNEB, 10: 4] (1);

*Reuther Walter (Philip) (b. Sept. 1, 1907, Wheeling, W.Va., U.S.—d. May 9, 1970, Pellston, Mich.) U.S. **labour leader*** (Reuther, Walter (Philip)) [BCE, c. 1612] (2).

У першому прикладі Уолтер Філіп Рейтер визначається як профспілковий діяч (*labour leader*), президент профспілки робітників автомобільної промисловості і Конгресу виробничих профспілок (*president of the United Automobile Workers and of the Congress of Industrial Organizations*). Аксіологічна складова повідомлення відображена у вживанні лексики, що містить оцінну сему (*leading U.S. labour leader, active in national and international affairs*). Інформація, що виражається предикатом ідентифікації (*labour leader*), доповнюється уточненням щодо займаних У. Ф. Рейтером посад, що частково дублює вже надані укладачем енциклопедичної статті відомості, оскільки все життя цього діяча було пов'язане з діяльністю профспілок.

У другому прикладі речення, що відкриває біографічний текст, характеризується лаконізмом (*U.S. labour leader*) та відсутністю будь-яких відтінків суб'єктивізму в загальному оцінюванні життєдіяльності У. Ф. Рейтера.

Змістову цілісність тексту підкреслює графічне оформлення енциклопедичної статті. Так, увагу дослідника привертає відсутність в однотомному виданні «Британніки» поділу тексту на абзаци. Звичайно, слід брати до уваги необхідність економії обмеженого текстового простору, але більш важливим видається сприйняття автором створеного ним тексту як цілісного.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Змістова цілісність біографічного тексту енциклопедичної статті досягається: 1) єдністю теми, причому ім'я суб'єкта біографії, яке зазначається у заголовку енциклопедичної статті, стає темою усього тексту; 2) співвідношенням предмета мовлення з одним і тим же референтом – суб'єктом біографії; 3) представленістю у тексті змістовно-фактуальної інформації; 4) віднесеністю періоду життя суб'єкта біографії до історичного минулого і встановленням зв'язку з історичним розвитком людства; 5) пов'язаністю суб'єкта біографії з історичними персоналіями; 6) взаємодією наданої у тексті інформації із фоновими знаннями читача. Авторське бачення змістової цілісності біографічного тексту підкреслюється графічним оформленням енциклопедичної статті. Перспективи подальших наукових розвідок пов'язані з дослідженням тематичної структури енциклопедичного тексту біографічного спрямування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. — М. : Искусство, 1986. — 445 с.
2. Радзівеська Т. В. Нариси з концептуального аналізу та лінгвістики тексту. Текст – соціум – культура – мовна особистість : монографія / Т. В. Радзівеська. — К. : ДП «Інформ. –аналіт. агенство», 2010. — 491 с.
3. Яхиббаева Л. М. Категории цельности / целостности и связности как основные признаки текста / Л.М. Яхиббаева // Лингвокультурология. — 2008. — № 2. — С. 209—214.
4. ВСЕ: Britannica Concise Encyclopedia. — Chicago : Encyclopædia Britannica, 2006.
5. TNEB: The New Encyclopædia Britannica. In 32 Volumes. — Chicago : Encyclopædia Britannica, 1993.

Мелешкевич Л. Смысловая целостность биографического текста энциклопедической статьи.

В статье анализируются средства достижения смысловой целостности биографических текстов, представленных в однотомной энциклопедии «Британника». Автор утверждает, что смысловая целостность энциклопедического текста биографической тематики проявляется прежде всего в единстве темы, которая рассматривается как смысловое ядро текста. Тема семантически организует вокруг себя весь текст, что и позволяет представить его как связное целое. Имя субъекта биографии в заголовке энциклопедической статьи становится темой всего текста. Смысловая целостность анализируемых текстов достигается также соотношением предмета речи с одним и тем же референтом, репрезентацией содержательно-фактуальной информации, установлением взаимосвязи между жизненными вехами субъекта биографии и историческим развитием человечества, связью субъекта биографии с историческими персоналиями, а также взаимодействием предоставленной в тексте информации с фоновыми знаниями читателя. Смысловая целостность биографического текста подчеркивается графическим оформлением энциклопедической статьи.

Ключевые слова: смысловая целостность, биографический текст, энциклопедическая статья, тема, субъект биографии, содержательно-фактуальная информация.

Meleshkevych L. Semantic integrity of Encyclopedic Biographical Text.

The article analyses means of achieving semantic integrity of biographical texts in «Britannica Concise Encyclopedia». The author argues that semantic integrity of encyclopedic biographical texts manifests itself primarily in the unity of the theme. The theme is considered to be the semantic core of the text. It semantically organizes the entire text, which allows to present the text as a coherent whole. The name of a biographical referent is specified in the title of the encyclopedia entry and becomes the theme of the text. The semantic integrity of the texts that have been analysed is achieved by correlating the subject of speech with one referent, by presenting factual information, establishing connection between life milestones of a biographical referent and historical personalities as well as historical development of mankind on the whole, and also through interaction of the given in the text information with the background knowledge of the

reader. The semantic integrity of a biographical text is emphasized through graphic design of encyclopaedia entry.

Key words: semantic integrity, biographical text, encyclopedia entry, theme, biographical referent, factual information.

Анастасiя Нарольська
(Київ)

УДК–811.11

ІМПЛIЦИТНА ІРОНІЯ ЯК ЗАСІБ ПЕРЕДАЧІ СВІТОСПРИЙНЯТТЯ В АНГЛІЙСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХХ СТ. (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ТЕАТР» С. МОЕМА)

Розглянуто питання функціонування імпліцитної іронії як засобу вираження внутрішнього «я» та відображення особистого світосприйняття людини в художній літературі Великої Британії ХХ ст. Наведено приклади використання іронії в аналізованому романі «Театр» С. Моєма, а також систематизуються та аналізуються причини її використання в різнопланових сценах. Імпліцитна іронія використовується тут як специфічна людська риса характеру, за допомогою якої зберігається етика спілкування та приховуються істинні міркування й мотиви щодо тих чи інших життєвих обставин. Досліджується стилістична фігура слугує маркером контрасту між дійсним та сенсорним, представляючи собою винятковий засіб вираження світосприйняття та характеру людини. У контексті художньої класики ХХ ст. імпліцитна іронія виступає як індивідуальний авторський прийом для змалювання життєвих позицій дійових осіб твору.

Ключові слова: імпліцитна іронія, прагматичний ефект, стилістична фігура, художня література, світосприйняття.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку філологічної науки перспективною з точки зору лінгвістичних досліджень у сфері художньої літератури виступає така стилістична фігура, як імпліцитна іронія, оскільки починаючи з ХХ ст. змінюється не лише її роль у мовленні, але й способи її передачі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема експліцитного та імпліцитного вираження іронії в художніх текстах займалися як вітчизняні науковці (О. С. Ахманова, Н. Я. Берковський, В. В. Ванслов, М. В. Давидов, Е. М. Кагановська, О. А. Коновалова, В. О. Пігульовський, С. І. Походня, А. В. Сергієнко), так і зарубіжні (Ч. Гліксберг, В. Паві, А. Седжвік, І. Славов). Та особливу увагу проблемі імпліцитної іронії приділили такі дослідники: М. Гірняк (2006), І. В. Арнольд (1990), Дж. Р. Серль (1986) та Д. С. Мюєке (1968).

Мета статті. Метою даної статті є спроба проаналізувати функціонування іронії як потужного засобу вираження світовідчуття людини та її оцінки явищ дійсності в англійській художній літературі ХХ ст. на прикладі роману «Театр» С. Моєма. Для досягнення поставленої мети розглянемо теоретичні положення щодо понять «іронія», «імпліцитна іронія» в художній літературі ХХ ст., а також визначимо особливості функціонування іронії в романі «Театр» С. Моєма.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвістична енциклопедія дає таке визначення поняття «іронія»: «**Іронія** (грец. εἰρωνεία, букв. – насмішка, глузування, прихований глум) – різновид антифразу, троп, де з метою прихованого глузування або для легкого добродушного жарту мовна одиниця з позитивно-стверджувальними (в широкому розумінні) значенням, конотацією або модальністю вживається з прямо протилежними характеристиками» [5, с. 230]. Точнішу дефініцію пропонує І. В. Арнольд: «Вираження насмішки шляхом використання слова, прямо протилежного його основному значенню, та з прямо протилежними конотаціями, удаване вихвалання, за яким у дійсності стоїть осуд, називається **іронією**» [1, с. 86]. Як прагматико-стилістична фігура, іронія використовується в широкому та вузькому смислах, тобто буває імпліцитною (несе в собі подвійний зміст) та експліцитною (виражається мовними та паралінгвальними засобами). Через свою природну замаскованість імпліцитна іронія несе в собі подвійний смисл, тому співрозмовник не здогадується про справжні комунікативні наміри опонента.